DOI: 10.22364/VNF.8.3

Edīte Hauzenberga-Šturma folkloristikā
Edīte Hauzenberga-Šturma in folkloristics

Beatrise Reidzāne, Rita Treija, Māra Vīksna
Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta
Latviešu folkloras krātuve
Mūkusalas ielā 3, Rīgā, LV-1423
E-pasts: *beatrise.reidzane@lulfmi.lv, rita.treija@lulfmi.lv, mara.viksna@lulfmi.lv*

Baltu filoloģe Edīte Hauzenberga-Šturma (1901–1983) strādājusi kā valodniecībā, tā folkloristikā. Latvijas Universitātes studiju laikā viņa iesaistījusies darbā Latviešu folkloras krātuvē, kur no 1927. līdz 1936. gadam vadījusi apvidvārdu un vietvārdu krāšanu. Edītes Hauzenbergas-Šturmas folkloras vākumā LFK [714] ir Kroņvircavā, Liezērē, Mēdzūlā, Rīgā un Aulejā pierakstītas pavisam 478 folkloras vienības. Daļa materiālu ir fonētiskajā transkripcijā.

Pēc Otrā pasaules kara Edīte Hauzenberga-Šturma dzīvo Vācijā. Sabiedrībā labi zināmā zinātniskā pieredze gan valodniecības, gan folkloristikas jomā ievirzīja viņu jaunā latviešu kultūrai nozīmīga darba cēlienā. Viņa saņēma piedāvājumu iesaistīties jaunā 12 sējumu izdevuma „Latviešu tautas dziesmas" (Kopenhāgena: Imanta, 1952–1956) sagatavošanā. Viņa ir sējumu valodas – arī izlokšņu valodas – redaktore. Sarežģītais izdevums prasīja četrus intensīva darba gadus, toties sagādāja trimdas latviešiem iespēju vieglāk iepazīt un ērtāk izmantot pētniecībā vērā ņemamu daļu no kopējās dziesmu bagātības.

Trimdā Edīte Hauzenberga-Šturma nodevās pedagoģiskajam darbam ar augstskolu studentiem. Līdzās baltu valodām viņa pasniedza latviešu tautasdziesmu stilistiku – vispirms Baltijas Universitatē Hamburgā un Pinebergā (1946–1949), vēlāk Bonnas Universitātē. Viņa izstrādājusi arī vairākus tautasdziesmu valodas pētījumus.

Atslēgvārdi: Edīte Hauzenberga-Šturma; Latviešu folkloras krātuve; apvidvārdi; vietvārdi; tautasdziesmas; „Latviešu tautas dziesmas".

Ievērojamā baltoloģe Edīte Hauzenberga-Šturma (1901–1983) pieder pie latviešu filologu paaudzes, kas, ieguvuši izglītību Latvijas Universitātē starpkaru periodā, vienlīdz labi spēja darboties vairākās filoloģijas nozarēs. Līdzās pamatīgajam darbam valodniecībā izceļams Edītes Hauzenbergas-Šturmas devums latviešu folkloristikā – viņa lietpratīgi vākusi, kārtojusi, sagatavojusi publicēšanai, pētījusi un mācījusi latviešu folkloru.

1. Edīte Hauzenberga-Šturma un Latviešu folkloras krātuve

Erudītajai latviešu valodniecei Edītei Hauzenbergai-Šturmai vairākus gadus bijušas ciešas darba attiecības ar Latviešu folkloras krātuvi (LFK). Tā kā biogrāfiskos apcerējumos par viņu šis sadarbības laiks norādīts dažādi, vēlams to

precizēt, pārlapojot LFK kolēģijas sēžu protokolu grāmatu[1], kas atspoguļo daudzus notikumus Krātuves dzīvē pirmajā desmitgadē un parāda arī virzību uz Latviešu valodas krātuves (LVK) izveidi. LFK kolēģijas priekšsēdētājs bija valodnieks prof. Jānis Endzelīns, tās dibinātāja un pirmā pārzine – Rīgas 2. vidusskolas skolotāja Anna Bērzkalne, pirmā un vienīgā algotā darbiniece 1925. gadā bija Alma Medne, kas 3. septembrī uzsāka iesūtīto folkloras materiālu reģistrēšanu. Šo datumu uzskata par Krātuves faktisko dzimšanas dienu.[2] Citu darbinieku pieņemšana aizsākās tikai 1926. gada janvāra beigās[3], jo iestādes budžeta līdzekļi vienmēr bija ļoti ierobežoti.

LFK pirmie uzdevumi bez iesūtīto materiālu apstrādes bija dažādu rādītāju veidošana[4]. Kultūras fonds atbalstīja jau Krišjāņa Barona iecerētās „Latvju dainu" (LD) vārdnīcas izstrādei nepieciešamos darbus. LFK PG ierakstīja: „Lietu vārdu rādītājam Latvju dainām pieaicināmi darbinieki no baltu filoloģijas vecākiem studentiem. Darbinieku izvēli atstājot kolēģijas priekšsēdētājam un Krātuves pārzinei." (23.08.1927.)[5] Nākamajā LFK kolēģijas sēdē ziņoja: „Latvju Dainu vārdnīcas sastādīšanai, sākot ar 16. septembri, pieaicināti baltu nodaļas studenti Alvils Augstkalns un Ģertrūde Dubulte ar Ls. 80 – algas mēnesī." (22.09.1927.)[6] Pēc diviem mēnešiem: „Uz prof. J. Endzelīna priekšlikumu nolemj protokolēt iepriekšējā sēdē apspriestos vēlamos grozījumus Krātuves noteikumos. [..] pirmā punkta beigās uzskaitītiem tautas tradīciju veidiem pievienot „apvidu vārdus." [..] Paredzot, ka nākošā 1928./29. g. budžetā Krātuvei tiks atvēlēti līdzekļi apvidu vārdu krāšanai, iesākti priekšdarbi krājēju instruēšanai, kuras vadīšanai pieaicināta no 1. novembra ar Ls. 60 – algas mēnesī baltu nodaļas studente Edīte Hauzenberga jkdze, kas strādā ar trim studentu grupām 1–2 stundas nedēļā." (16.11.1927.)[7] Redzams, ka viņas kvalifikācija augstu vērtēta. LFK bija izveidota ziņojuma lapiņa ar tekstu: „LFK pagodinās Jums ziņot, ka prof. Jānis Endzelīna kgs eksaminēs fonētiskajā transkripcijā apvidu vārdu krāšanas kandidātus sestdien, 24. martā, 1928. Līdzi jāņem papīrs un zīmulis."[8]

Jau rudenī kolēģijas sēdē atzīmē: „Nolemj turpināt E. Hauzenberga jkdzes vadībā sagatavošanas kursus apvidu vārdu krājējiem un somu izlokšņu vārdnīcas vadītāja palīgu maģistru Lauri Hakulinenu, kas šovasar studiju nolūkā uzturas Tērbatā, lūgt atbraukt uz dažām dienām uz Rīgu informēt sīkāk par vārdu krāšanas tehniskiem paņēmieniem Somijā. Ceļa, dzīvokļa un uztura izdevumi L. Hakulinenam sedzami no Krātuves puses. [..] Tāpat arī Latvju Dainu vārdnīcas sastādīšanai pieņemams jauns palīgs[9] A. Augstkalna vietā, kas ar 1. jūniju strādā

---

1 LFK PG – LFK kolēģijas sēžu protokolu grāmatā – ieraksti no 41 sēdes (19.05.1925.–12.05.1934.), tajā aizpildītas 42 lappuses.

2 LFK oficiālais dibināšanas datums ir 1924. gada 2. decembris.

3 28.01.26. LFK darbā pieņēma Veltu Rezovsku (Teikmani).

4 Ernests Brastiņš 1926. gadā izveidoja „Mitoloģisko rādītāju Kr. Barona „Latvju dainām"".

5 LFK PG 19.

6 LFK PG 20.

7 LFK PG 22–23.

8 LVVA 1630, 1, 195, 269.

9 Osvalds Līdeks vadīja un pabeidza substantīvu rādītāja sagatavošanu, iegūdams pamatīgas zināšanas darbā ar LD.

kā apvidu vārdu krāšanas instruktors." (6.09.1928.)[10] Somu valodnieka viesošanās bija auglīga un rosināja LFK uzņemties vēl vienu atbildīgu valodniecisku darbu (Vīksna 2014, 132–134) – 1929. gada sākumā protokolēja: „Somu izlokšņu vārdnīcas vadītāja palīgs maģ. L. Hakulinens 20. un 21. sept. 1928. g. iepazinies ar mūsu apvidu vārdu krāšanu un devis daudz svarīgu aizrādījumu darba tehnikā. [..] Nolemj ar skolēnu palīdzību krāt neapdzīvoto vietu vārdus, izsūtot pamatskolu vecākām klasēm un lauku vidusskolām īpašās jautājumu lapas līdz ar aploksnēm atpakaļsūtīšanai." (6.02.1929.)[11] Edīte Hauzenberga 1929. gadā gribēja pabeigt studijas Latvijas Universitātē, daļu viņas pienākumu uzticēja Augstkalnam. Par viņas nodomiem liecināja ieraksts protokolā: „Apvidu vārdu krāšanas vadītāja Edīte Hauzenberga lūgusi viņu atvaļināt bez algas no š. g. 1. marta līdz rudenim, valsts eksāmenu sagatavošanai. Apvidu vārdu krājēju instruktoram Alvilam Augstkalnam, kas tagad vada fonētiskās transkripcijas semināru nolemj paaugstināt algu, sākot ar 1. janvāri 1929. g. no Ls. 100.- līdz Ls.140.-" (19.03.1929.)[12]

1929. gada aprīlī politisku intrigu rezultātā, iesaistoties gadījuma personai Pieminekļu valdes vadībā, neliels konflikts izraisīja Annas Bērzkalnes atbrīvošanu no LFK pārzines pienākumiem (Vīksna 2014, 134–137). 16. aprīlī visi viņas kolēģi un padotie izveidoja krāšņu piemiņas albumu ar saviem novēlējumiem (visbiežāk ar tautasdziesmām) un cerībām, ka pārpratums varētu atrisināties. Alvils Augstkalns rakstīja: „Jūsu labvēlībai man jāpateicas par pirmo patstāvīgo stāvokli dzīvē, un kā jau liekas – visu dzīves virzienu. Ko nu tagad varam sacīt, kad šī labvēlība zaudē savu spēku? Arī mēs zaudējam savu stāvokli. Nezinu ne – kā var likvidēt apvidu vārdu krāšanu, ne – kā viņu var turpināt bez lietpratīga folkloras krātuves vadītāja."[13] Edītes Hauzenbergas ieraksta albumā nebija, viņa atradās mācību atvaļinājumā, taču viņai bija visdziļākā cieņa pret Bērzkalni un varbūt pat līdzīgi uzskati daudzos jautājumos. No 1. maija Krātuves vadītājs bija profesors Kārlis Straubergs, kas steidzās atsaukt savu darbinieci no atvaļinājuma, par ko liecina kolēģijas sēdes lēmums: „Apvidu vārdnīcas darba ievadīšanai nolemj komandēt uz Helsinkiem E. Hauzenbergu iepazīties ar somu sasniegumiem un paņēmieniem šajā nozarē; nolemj griezties pie ministrijas komandējumu izlūdzot un izmaksāt Hauzenbergai 200 Ls ceļa izdevumiem no Kultūras fonda vārdnīcai atvēlētām summām. Lūdz A. Bērzkalna jkdzi noorganizēt šajā vasarā apvidus vārdu krājēju kontroles braucienus." (3.05.1929.)[14] Nav liecību, ka Bērzkalne būtu to vēl darījusi pēc atbrīvošanas no darba LFK. Igaunijas folkloras krātuves vadītājs Oskars Loritss, paziņojot par savu ierašanos Rīgā, pieminēja, ka „saticis fraulen Hauzenbergu Helsinkos".[15]

Apvidvārdu vākšana 1929. gadā jau veicās labāk, jo darītāji bija iestrādājušies. 1930. gadā no LFK aizgāja Augstkalns un 29. augustā pēdējo reizi kā kolēģijas priekšsēdētājs protokolu parakstīja prof. Endzelīns. Visu valodniecisko darbu uzraudzība palika Hauzenbergas ziņā. LFK protokolos atrodams arī ziņas par

[10] LFK PG 25.
[11] LFK PG 27.
[12] LFK PG 29.
[13] LU AB R A. Bērzkalnes f. 20.
[14] LFK PG 31.
[15] LVVA 1630, 1, 191, 319.

augstskolas nobeigšanu, jo: „Nolemj E. Hauzenbergai no š. g. 1. maija maksāt mēnesī Ls. 200." (12.05.1931.)[16] 30. gadu krīzes laikā LFK palīgdarbos nodarbināja inteliģentos bezdarbniekus, kam nelielas stipendijas maksāja Izglītības ministrija un Tautas labklājības ministrija. Vairākkārtīgi tika samazināts LFK budžets. Lai nebūtu jāatlaiž pamatdarbinieki, vasarās lūdza ņemt neierobežotus bezalgas atvaļinājumus. „[Edīte] Šturma un [Milda] Rolmane [pieprasīja] 3 mēn[ešus], [Alma] Medne 1 mēn., Velta Rezovska 2 mēn., [..], kas kopā dod izdevumu samazinājumu par Ls. 2685." (12.05.1932.)[17] Visi strādājošie LFK bija brīva līguma darbinieki. Tikai 1935. gadā ieviesa kategorijas, kas noteica samaksu par darbu. Edīte Hauzenberga-Šturma LFK bija jaunākā arhivāre ar X amata kategoriju, arhivāru palīgiem bija XII kategorija, bet mašīnrakstītājām XV.

Krātuves vadītājs (25.11.1935.) ziņoja izglītības ministram: „Pēc Ministru prezidenta ierosinājuma prof. Endzelīnam uzticēja veidot Latviešu sinonīmu vārdnīcu, līdzekļi no Kultūras fonda. Endzelīns izvēlējies par savu tuvāko līdzstrādnieci E. Šturmu arī šai jaunajai vārdnīcai, lūdzu līdz turpmākam viņu piekomandēt Kultūras fondam bez atlīdzības no LFK puses, skaitot no 1. decembra 1935. gadā."[18] Pēc neilga laika (4.12.1935.) lūdza iespēju no 1. decembra jaunākā arhivāra vietu atdot Osvaldam Līdekam,[19] par kura cilvēciskajām īpašībām Hauzenberga-Šturma izteicās ne pārāk glaimojoši (Hauzenberga-Šturma 1991, 17). Kad izglītības ministrs (25.01.1936.) deva rīkojumu[20] par Valodas Krātuves izveidi ar galveno uzdevumu – sinonīmu un vācu-latviešu vārdnīcas veidošanu, nekavējoties iecēla Hauzenbergu-Šturmu par LVK vecāko arhivāri uz brīva līguma ar algu pēc IX amatu kategorijas.[21] Par LVK vadītāju iecēla Alvilu Augstkalnu, kurš lūdza (18.02.1936.) pārcelt no LFK uz LVK „apviduvārdnīcu" (sic!), lai darbs nebūtu jāpārtrauc.[22]

2. Darbs ar vietvārdiem

Biežāk tiek apcerēta LFK aizsāktā apvidvārdu vākšana, bet ne mazāk atbildīga un sarežģīta bija vietvārdu pierakstīšana. To veica skolēni, un daudz bija atkarīgs no skolotāja ieinteresētības un sagatavotības, jo bez pieauguša cilvēka padoma pareizi un precīzi aizpildīt jautājumu lapas bija pagrūti. Latvijas Valsts vēstures arhīvā pie LFK dokumentiem glabājas ap simt vēstuļu kopiju, kas izsūtītas skolotājiem par neskaidrajiem jautājumiem. Tās visas ir mašīnrakstā uz laba papīra un bez paraksta. Iespējams, ka tās parakstīja LFK pārzinis. Pirmās piecas rakstītas Vecmuižas un Bērzmuižas skolām 1929. gada martā[23] ar lūgumu izskaidrot un papildināt savus sūtījumus. Zinot, ka šajā periodā Hauzenberga izmantoja mācību

16 LFK PG 35.
17 LFK PG 37.
18 LVVA 1630, 1, 197, 596.
19 LVVA 1630, 1, 197, 599.
20 LVVA 1632, 2, 971, 15.
21 LVVA 1630, 1, 191, 611.
22 LVVA 1632, 2, 971, 36.
23 LVVA 1630, 1, 196, 92–96.

atvaļinājumu, to autors varēja būt Augstkalns vai pat Bērzkalne, jo viņa ļoti daudz korespondēja ar LFK līdzstrādniekiem.[24]

Jau 1929. gada nogalē šo vēstuļu rakstītāja acīmredzami bija Hauzenberga, uz ko norāda lietpratīgie jautājumi par vietvārdiem viņas dzimtajā pusē. Kā rakstījis Jānis Krēsliņš – viņam imponējis „viņas izteiktais ziemeļvidzemnieciskums ar jauko tāmniecisko zemslāni" (Krēsliņš 1999, 20). „Salacgrīvā nav norādīti pagasti, kuros vietas atrodas. *Oļku* līcis vai *Oļķu* līcis; zvejas vieta *Tursa, Tursis, Turss* – kā ir pareizi; *Akmens zirgs* – kur? Kurā pagastā *Brīdagsils*, arī *Brīdags*, *Brīdagu sils*?" (20.12.1929.)[25] Pāles skolai aizrādīja, ka rakstīts literārajā valodā. „V. Tilcēns uzrakstījis *Primmas* ezeru un *Priecuma* kapkalnu, bet, cik zināms, tas ir Sveiciema pagastā. Lūdzu izlabot uz atsevišķas lapas!"[26] Personīgi pazīstamajam skolotājam H. Delles kgam Liezēres pamatskolā tika jautāts: „Vai *Gavardkalns* / E. Brauers 5.kl. no Atpūtām / ir tā pareizi uzrakstīts? Vai nav izskaidrojums? Vai *Ziedu gravas* / A. Balode no Grāveriem/ vārds nav nesen ielikts pēc P. Gruznas ludziņas?" (11.01.1930.)[27] Jautājumi bieži bija ar folkloristisku ievirzi, piem., I. Kļaviņas ģimnāzijai Bauskā: „Kurā upē ir sala *Ķirbaka*? Kā radies *Medspoda* ceļš? Īslīcē *Cienmātes* pļava – kādēļ? Skaistkalnē – mārks *Kritene* un sala pie *Franču būdas* – lūdzu tuvākas ziņas."[28]

Rēzeknes skolotāju institūtam vēstule ar jautājumiem uz astoņām lapām, jo audzēkņi jaukuši dialektu ar literāro valodu.[29] Kosas pamatskolas pārzinim tika ziņots, ka sevišķa pateicība 6. klases skolniekam Arturam Plaudim[30], bet jāpārbauda triju skolnieču rakstītais, „jo nevaram tādā veidā lietot: kalns – *Briedis*, piekalne *Kumeļš,* ezers *Vilks*. Kā izrunā *Vēru* dūkstis /K. Ezergaile 6. kl. no Apteku mājām/ kā *vērsis* vai kā *vēss*?" (02.02.31.)[31] Apes skolotājiem lūdza precizēt par *Melīšu* ezeru, mājas ir *Mellīši*. *Meļezers* vai nav *Meļļezers*? „Vairāki rakstītāji arvien vēl lieto veco nepareizo kancelejās radīto „Opekalnu". Izloksnē taču laikam ir tikai *Opukolls,* kas rakstu valodā skanētu Apukalns." (19.01.32.)[32] Vēstules bija sagatavotas un izsūtītas skolām Bārtā, Nītaurē, Kursīšos, Pampāļos, Matkulē, Skaistkalnē, Mazirbē, Dundagā, Upesgrīvā, Puzē, Viesītē, Subatā, Skaistā, Liepnā, Zasā, Gaigalavā, Palsmanē, Malnavā, Gaujienā, Sarkaņos, Krāslavā, Kārzdabā, Jaunlaicenē, Drustos, Saikavā u.c.; ģimnāzijām Cesvainē, Ludzā, Valkā, Lubānā, Rēzeknē, Aizputē, Tukumā; vēl komercskolām, lauksaimniecības un arodskolām[33]. Pēdējā atrodamā vēstules kopija bija sūtīta uz skolu Dagdā (16.09.1932.).[34]

---

24 Annas Bērzkalnes spēja sagatavot pat 15 vēstuļu vienā dienā.

25 LVVA 1630, 1, 196, 402.

26 LVVA 1630, 1, 196, 409.

27 LVVA 1630, 1, 196, 445.

28 LVVA 1630, 1, 196, 812.

29 LVVA 1630, 1, 197, 70.

30 Arturs Plaudis (1915–2004) – latviešu folkloras vācējs, skolotājs, rakstnieks Austrālijā.

31 LVVA 1630, 1, 197, 81.

32 LVVA 1630, 1, 197, 224.

33 LVVA 1630, 1, 196 un 197.

34 LVVA 1630, 1, 197, 284.

3. Folkloras vākums LFK [714]

Nekas tik ļoti nesasaista ar folkloristiku un folkloru kā tās uzklausīšana, vākšana un krāšana. Edīte Hauzenberga 1928. gada 2. maijā iesniedza LFK savu pirmo pierakstīto folkloras vienību – buramvārdus „Riku, riku, ķīselīti/ kā āža mugura, – / ar cirvi cērtams, / ar nazi griežams, / ar kaltu kumeļu / pa virsu braucams.”[35] To Kroņvircavā skaitījuši, ķīseli vārot. Jaunais vākums ieguva numuru [714].[36] Tajā materiāli nav sakārtoti hronoloģiski, jo dažus viņa nodeva daudz vēlāk par ieguves laiku.

Nākamie pieraksti no Liezēres pagasta, kurš varbūt ieinteresēja jauno valodnieci tāda fakta dēļ, ka tur 1882. gadā latviešu valodā ieklausījies Adalberts Becenbergers, kuram viņa bija rakstījusi nekrologu 1922. gadā (Hauzenberg 1922). Šo materiālu viņa iesniedza tikai 1933. gadā, kad tapa apcerējums „Liezēriešu izloksne”. „Materiālus šim aprakstam esmu savākusi 1928. gada vasarā, nodzīvodama Liezērē kādu mēnesi. Atzīmētos valodas faktus esmu ņēmusi tikai no sarunām ar vecākiem (pāri par 60 g. veciem) pagasta ļaudīm, kuŗus sameklēt man laipni palīdzēja skolotājs H. Delles kungs un Dr. T. Vankina kungs. Visvairāk izmantotās teicējas toreiz 79 g. vecā Sīmaņu Mada Liezēres muižā un 88 g. vecā Viļumsona māte, kas uzaugusi un lielu mūža daļu nodzīvojusi ozoliešu Ruļmurēnos. [..] Pa Lubejas pagastu esmu nostaigājusi tikai 2 dienas, apmeklēdama nespējnieku patversmi un dažas man iepriekš ieteiktas vecas saimnieku mātes. Tāpat mēdzūliešu un gulbēriešu runu noklausījos, pāris reizes apciemodama nespējniekus, un pa starpām izprašņāju vienu, otru formu. Ziņas par šiem novadiem tā tad man ir trūcīgas un savā nejaušībā varbūt arī nedrošas.” (Hauzenberga-Šturma 1934, 172) Interesanti, ka izloksnes aprakstā izmantotas tikai tautasdziesmas, protams, fonētiskajā transkripcijā, bet rokrakstu krājumā tā vairs nav atrodama. Vienīgi tautasdziesmu jaunās rindas viņa nekad nesāka ar lielo burtu. Diemžēl, arī ilgstoši satiekoties ar teicējām, nebija doti plašāki biogrāfiskie dati, tikai vieta un vecums. Tā Liezērē bija divas Viļumsones – viena 88 g. veca, otra Zvejnieku mājās 77 g. veca, abas bez vārdiem. Sīmaņu Mada Lubējā savu Jāņu dziesmu virkni uzsāka ar dziesmu, kurai teicējas dots paskaidrojums: „Kas tur nāca no Liezēŗa? / visi meži šķurstījās. / Jānīts nāca no Liezēŗa, / sev vārdiņa dabūdams. („Šitā dziedāja, kad no baznīcas nāca” – pēc kristībām.”)[37]

Mēdzūlas nespējnieku namā Edīte izjautāja divas teicējas, kuru pasaules skatījums bija atšķirīgs. Mēdzūliete dziedāja vienīgi bēru dziesmas, kamēr gulbēriete drastiskas kāzu dziemas par vedeklu un vīra māti.

1932. gada 18. aprīlī Edīte Hauzenberga-Šturma Rīgā pierakstīja Emila Melngaiļa teicēju Māru Balgalvi, kuru viņš jau bija saticis 1930. gadā Andrupenes Pīrāgu ciemā pie Ješus ezera. Teicējas uzvārda rakstība ļoti dažāda – *Mora Bangulis*, *Bauguls*. No viņas arī pasaka par vīru un sievu, kas gaļu vāra.[38] Nākamā teicēja bija palandzniece Ukseļu Mariņķe, kas arī dziedāja Rīgā tajā pašā laikā. Abu teicēju pierakstos stingri izmantota fonētiskā transkripcija. Par iespēju satikt

---

35 LFK 714, 1.

36 Krājums tiešsaistē pieejams LFK digitālajā arhīvā *garamantas.lv*: http://garamantas.lv/lv/collection/1368/Edites-Hauzenbergas-Sturmas-folkloras-vakums.

37 LFK 714, 88.

38 LFK 714, 51.

galvaspilsētā 1932. gadā tādas teicējas no tālienes un pat no ārzemēm stāsta kāda fotogrāfija, kas bija publicēta laikrakstā „Jaunākās Ziņas" (13.04.1932.).

1. attēls. Priekšā no kreisās – mūzikas folklorists Emilis Melngailis, teicēji Petronele Buļa, Marģieta Pipare, Mariņķe Uksele, Late Ulmane, Dārta Meklenburga, Nikolajs Heņķis un Latviešu folkloras krātuves vadītājs Kārlis Straubergs. Aizmugurē krātuves darbinieki, centrā – Edīte Hauzenberga-Šturma. Rīgā 1932. gadā. LFK 2159, 87.

Fotogrāfija folkloristiem bija labi pazīstama, bet konteksts aizmirsies. 2005. gadā ekspedīcijā Sventājā no Ukseļu Mariņķes māsas meitas Piparu Marģietas mazmeitas Lilijas Šķirpstienes noskaidrots, ka 1932. gadā no 10. līdz 17. aprīlim Rīgā notika „Tautas izglītības nedēļa bez tautību un ticību izšķirības" ar daudziem interesantiem pasākumiem, referātiem, koncertiem un brīvizrādēm. Teicēji piedalījušies vairākos Emiļa Melngaiļa vadītos etnogrāfiskos koncertos „Dziesmu senatne" Konservatorijā, kā arī Valsts vēsturiskajā muzeja papildinājuši tā direktora Matīsa Siliņa lekciju par tautas mūzikas instrumentiem, par kokļu spēli (Vīksna 2007, 155–158). Tad nu kopā iesākumā nofotografējušies teicēji ar LFK darbiniekiem, kuru skaits inteliģento bezdarbnieku dēļ bija ļoti kupls. Attēlā nav Moras Balgalves, kas varbūt ieradās kādu dienu vēlāk. LFK darbinieces steidzās pierakstīt folkloru no lieliskajām Melngaiļa teicējām, sevišķi no Lietuvas iebraukušajām. Alma Medne pierakstīja no Piparu Mārģietas 375 folkloras vienības.[39]

[39] LFK 450, 1852–2226.

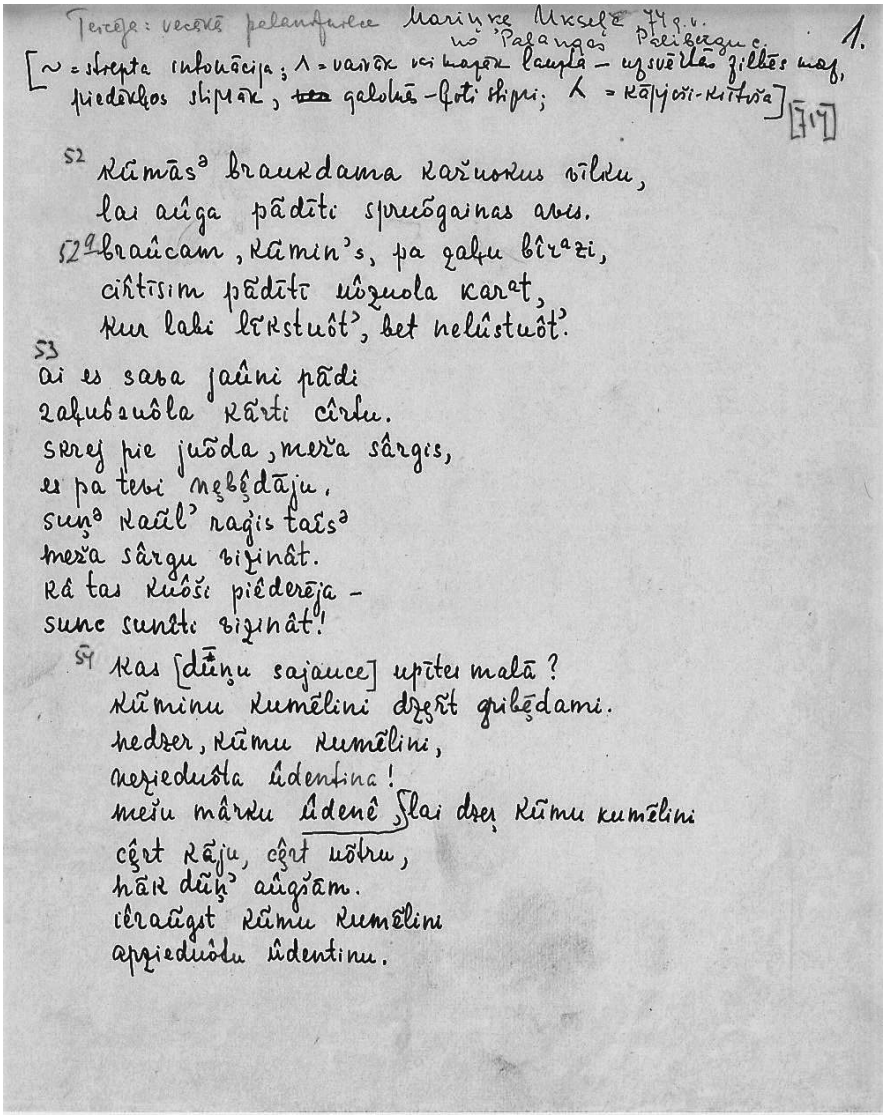

2. attēls. Edītes Hauzenbergas-Šturmas folkloras vākums. LFK 714, 52–54.

No Ukseļu Mariņķes Edīte Hauzenberga-Šturma pierakstīja 12 kūmību, 18 kāzu dziesmu un vienu pantu leišu valodā[40], Milda Rolmane vēl 134 dziesmas[41], Emma Miķelsone piecas dziesmas un daudz mīklu[42].

Edītes Hauzenbergas-Šturmas krājumā vēl divas zilas burtnīcas, kas pilnas ar tautasdziesmām no Aulejas.[43] Šoreiz gan pieraksti vairs nav fonētiskajā

40 LFK 714, 52–82.

41 LFK 133, 176–309.

42 LFK 196, 902–958.

43 LFK 714, 185–478.

transkripcijā. Viņa Aulejas Kalna Podniekos 1933. gada jūnijā pierakstīja piecas sievietes ar uzvārdu Podniece. Vislabākā bija 32 g. vecā Zuzanna Podniece, kas teikusi 165 dziesmas. Visām dziesmām norādīts, vai tās ir „pavasara", „lapu", „vasaras", „talku", „siena pļaujas", „ogu", „rudens" dziesmas. Kāzu dziesmās pieminēts katrs brīdis, kurā dziesma dziedama. Pie četrām Jāņu dziesmām teicēja Zuzanna norādīja: „Kāda sieviete Aulejas Braslavas sādžā stāstīja, ka tai apvidū priekš kaŗa nekāda līgošana un apkārtstaigāšana dziedot neesot notikusi; tas esot pasākts tikai pēc Latvijas nodibināšanas."[44] Šis krājums ir zelta ādere Latgales puses dziedātājiem, folkloristiem, valodniekiem, jo pierakstītājas prasmei sadzirdēt var uzticēties pilnībā.

Vilma Greble, kas ar Hauzenbergu-Šturmu vienlaicīgi uzsāka folkloras vācējas gaitas, jo viņas krājums atrodams blakus ar numuru [717], 1953. gadā atlasīja tautasdziesmas topošai izlasei (Latviešu tautasdziesmas 1955–1957). No 478 Edītes Hauzenbergas-Šturmas vākuma vienībām viņa izvēlējās kā visnoderīgākās 377. Pārējās 100 dziesmas pārrakstīja un iekļāva katalogā 1961. gadā, tās visas vēlāk publicētas akadēmiskajā latviešu tautasdziesmu izdevumā.

4. „Latviešu tautas dziesmas" – kārtošana un publicēšana

Sabiedrībā labi zināmā Edītes Hauzenbergas-Šturmas zinātniskā pieredze gan folkloristikas, gan lingvistikas jomās ievirza viņu jaunā latviešu kultūrai nozīmīga darba cēlienā. Viņa saņem piedāvājumu iesaistīties jauna daudzsējumu tautasdziesmu izdevuma sagatavošanā kā valodas – īpaši izlokšņu valodas – redaktore.

Trimdas sabiedrība bija spiesta atstāt okupētajā Latvijā ne tikai materiālo mantību, bet arī turpat vai 100 gadus krātās un daudzos sējumos publicētās, un vairākkārt pārpublicētās tautasdziesmu grāmatas. Tomēr, kā to uzsver Arveds Švābe apcerējumā „Tautas dziesmu likteņi": „Daudzie tautas dziesmu izdevumi liecina, ka mūsu tautā ir tik liela pietāte pret šo senču mantojumu, ka var runāt par tautas dziesmu kultu. Tāpēc kopīgiem mērķiem labvēlīgu noskaņojumu, ko bieži nespēj panākt pat gudrs politiķis, samērā viegli panāk koŗa dziesma, kuŗā klausoties katrs latvietis, neatkarīgi no ticības, politiskās pārliecības un sabiedriskā stāvokļa, jūt, ka gadsimtiem ilgā likteņa kopība saista viņu ar cilvēkiem, kas dzied un klausās šīs dziesmas." (Švābe 1952, XXV) Vēlēšanās uzturēt dzīvu šo izjūtu liek trimdas tautiešiem apvienoties, ziedot līdzekļus – subskribentu sarakstā pārstāvēti latvieši, kas 50. gadu sākumā dzīvo Austrālijā, ASV, Kanādā, Anglijā, arī Zviedrijā un Vācijā, pa kādam subskribentam arī no Jaunzēlandes, Argentīnas, Itālijas, Šveices, Francijas, Īrijas, Norvēģijas un Dānijas (LTDz I, 425–431; LTDz II, 4) – lai trimdas sabiedrība atgūtu šo garīgo balstu, plašu tautas dziesmu izdevumu Arveda Švābes, Kārļa Strauberga un Edītes Hauzenbergas-Šturmas redakcijā. Tā 1952. gadā iznāk I sējums un 1956. gadā pēdējais no sagatavotajiem 12 sējumiem.

Sējumu skaita ziņā izdevums līdzinās 30. gadu lielizdevumam „Latvju tautas daiņas" (1928–1932), ko sakārtojis Roberts Klaustiņš un rediģējis Jānis Endzelīns, un turpina arī tradīciju katra sējuma tematisko nodaļu dziesmu saturu paplašināt, ievietojot dažādu jomu speciālistu apcerējumus par dainu satura un formas jautājumiem. Tā „Latviešu tautas dziesmu" sējumus kā aplocē ietver visu

[44] LFK 714, 310.

trīs redaktoru apcerējumi: I sējumu ievada Arveda Švābes „Tautas dziesmu likteņi" (Švābe 1952) un Kārļa Strauberga „Tautas dziesmas un to dziedāšana" (Straubergs 1952), bet XI sējumu noslēdz Edītes Hauzenbergas-Šturmas „Tautasdziesmu valodas jautājumi" (Hauzenberga-Šturma 1956a). Un – kā to īpaši uzsvēris recenzents Jānis Rudzītis: „.. viens otrs raksts attiecīgajā jautājumā būs pirmais, kas vispār radies (piem., Hauzenbergas-Šturmas par tautas dziesmu valodu!)" (Rudzītis 1977, 471), jo Artura Ozola fundamentālais pētījums veikts 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā (Ozols 1961).

Būtiska atšķirība ir tā, ka „Latvju tautas daiņās" izmantoti tie paši „Latvju dainu" teksti, tikai citādā izkārtojumā un citā ortogrāfijā, kamēr „Latviešu tautas dziesmās" savietoti divu lielu izdevumu materiāli: Krišjāņa Barona rediģētās „Latvju dainas" (6 sējumi 8 grāmatās, 1894–1915) un Pētera Šmita rediģētās „Tautas dziesmas" (Papildinājums Krišjāņa Barona „Latvju dainām") (4 sējumi, 1936–1940). „Tautas dziesmu" izdevumā ietilpst LFK 20. un 30. gadu vākumi, ko sakārtojis Osvalds Līdeks. Tas ir LFK izdevums, kurā turpināta „Latvju dainu" numerācija: dainu VI sējuma pēdējā pamatdziesma ir LD 35789, „Tautas dziesmu" I sējuma pirmā pamatdziesma ir Tdz 35790.[45] „Tautas dziesmu" četros sējumos ietilpst 25290 pamatdziesmas, palielinot abu krājumu kopējo pamatdziesmu skaitu līdz 60080 vienībām.

Kādu teksta vienību tautasdziesmu pētnieki sauc par pamatdziesmu? Elga Melne, raksturojot Krišjāņa Barona izvēlēto principu apkopot vienādās un vairāk vai mazāk līdzīgās dziesmas tā saucamajos dziesmu ceros (mūsdienu terminoloģijā *dziesmu tipos*) un grupējot ap vienu izvēlētu tekstu, kas tad arī kļūst par pamatdziesmu, norāda: „Pamatdziesmas izvēle ir samērā subjektīva. Dziesmas dzīvē tāda pamatvarianta nav, katrs teksts ir bijis vienīgais un piemērotākais konkrētajam izpildījuma brīdim. Veidojot cerus, K. Barona mērķis bija visus fiksētos vienas dziesmas pierakstus parādīt kompaktā sistēmā, lai tie būtu pārredzami, vienlaikus sniedzot pēc iespējas plašāku informāciju un aizņemot pēc iespējas mazāk vietas, jo materiāls bija milzīgs." (Melne 2015, 29) Piem., LD 29873 cerā jeb tipā apkopoti 17 dziesmu pieraksti, ko K. Barons izkārtojis šādi:

[45] Par numerāciju sk.: LTDz II, 466.

29873.

Osols auga kalninâ
Dreijatàm lapinàm:
Tà gribeja mans brahlitis
Dreijàt sawu kumelinu. 143b.

1: kalninâi; 3: muhs' brahlischi; 4: sawus kumelinus, 142b. — 1: kalnìnâ; 2: lapìnàm; 4: kumelinu, 149g. — 3: muhs'; 4: sawas kamaninas, 185c un d. — 3: tautu dehls, 191e un h. — 1: kalninâi, 215b. — 3: bahlinsch; 4: sawas kamaninas, 215b. — 2: Dreijateem sarineem, 237c. — 1: Kalnâ auga osolinis; 3: Tà grib manis bahlelinis, 246c.

1. Aiss kalnina behrsinsch auga
Dreijatàm lapinàm,
Tur wareja jauni puischi
Dreijàt sawus kumelinus. 63d.

1: behrse auga; 3: jauni wihri, 216b.

2. Behrsinsch auga us akmena
Dreijatàm lapinàm;
Mans bahlinsch newareja
Dreijàt sawu kumelinu. 215b.

3. Behrsinsch auga us akmeni
Dreijatàm lapinàm;
Tà gribeja bandeneeki
Dreijàt sawus kumelinus. 208b un c.

3: jauni puischi, 208c.

3. attēls. LD 29873, cerā apkopoti 17 pieraksti.

Tādējādi LD publicējumā 17 četrrinžu vietā lasām 4 četrrindes – pamatdziesmu un 3 versijas, kuras vairākās izpausmēs – gan vārdiskā, gan domas ziņā – atšķiras no pamatdziesmas, kamēr tekstiem, kur izmaiņas vērojamas tikai leksikas līmenī, uzrādīta tikai rinda ar variablo leksēmu, t.i., teksta variācijas.

29873.

Ozols auga kalniņā
Dreijātām lapiņām:
Tā gribēja mans brālītis
Dreijāt savu kumeliņu. 143.

1. *Aiz kalniņa bērziņš auga*
Dreijātām lapiņām,
Tur varēja jauni puiši
Dreijāt savus kumeliņus. 63.

4. attēls. LTDz 29873 – pamatdziesma un pirmais variants (versija).

Redaktori publicēšanai izvēlējušies vienu LD variantu (versiju) no četriem.

Īpaši jāatzīmē, ka Krišjāņa Barona izvēlētās 35789 pamatdziesmas bāzējas uz 217996 pierakstiem, kamēr „Tautas dziesmu" 25290 pamatdziesmas izvēlētas no 775257 pierakstiem, gandrīz četrreiz plašāka materiāla. Tāpēc „Tautas dziesmu" I sējuma priekšvārdā Pēteris Šmits skaidro šī materiāla atlases gaitu: „Kad dziesmas jau ir sadalītas nodaļās [pēc K. Barona klasifikācijas principiem], tad tās tiek salīdzinātas ar Kr. Barona krājuma numuriem. Tās dziesmas, kas ir vai nu vienādas, vai arī ļoti līdzīgas ar Barona dziesmām, tiek apzīmētas ar attiecīgo numuru un novietotas par sevi. Tāpat atkal savrup tiek novietotas tās dziesmas, kas lielākā jeb mazākā mērā atšķiras no jau iespiestām dziesmām. Šo kārtošanas un salīdzināšanas darbu no iesākuma ir darījuši vairāk Folkloras krātuves darbinieki, bet pēdējā laikā to ir uzjēmies baltu filologs Osvalds Līdeks, kam tad arī šai darbā pieder, tā sakot, lauvas daļa." (Tdz I, XIII) Kāpēc šis P. Šmita aprakstītais „kārtošanas un salīdzināšanas" darbs bija tik svarīgs, kāds dziesmu pierakstu daudzums bija jāiedala pie tām „kas ir vai nu vienādas, vai arī ļoti līdzīgas ar Barona dziesmām", lai izvēlētos vienu ar pietiekami nozīmīgām leksiskām vai semantiskām atšķirībām ievietošanai topošajā „Tautas dziesmu" izdevumā? To vislabāk var redzēt, veicot LD I sējuma 1. nodaļas 1. apakšnodaļas visu tekstu, t.i., LD 1 un LD 2, kvantitatīvo analīzi un salīdzinot ar 1979. gadā aizsāktā akadēmiskā izdevuma „Latviešu tautasdziesmas" (LTdz) attiecīgo dziesmu ceriem.

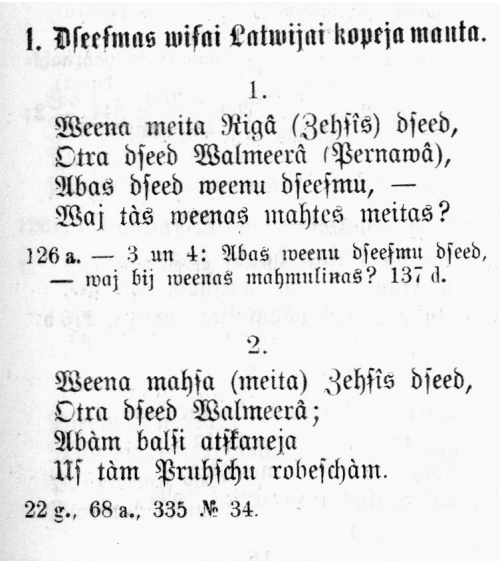

1. Dſeeſmas wiſai Latwijai kopeja manta.

1.

Weena meita Rigâ (Zehſîs) dſeed,
Otra dſeed Walmeerâ (Pernawâ),
Abas dſeed weenu dſeeſmu, —
Waj tàs weenas mahtes meitas?

126 a. — 3 un 4: Abas weenu dſeeſmu dſeed,
— waj bij weenas mahmulinas? 137 d.

2.

Weena mahſa (meita) Zehſîs dſeed,
Otra dſeed Walmeerâ;
Abàm balſi atſkaneja
Uſ tàm Pruhſchu robeſchàm.

22 g., 68 a., 335 № 34.

5. attēls. LD I nodaļas 1. apakšnodaļa.

Līdzās 5. attēlā redzamajiem pieciem pierakstiem no piecām dažādām vietām papildus LD 1 pamatdziesmas viens pieraksts atrodams I sējuma pielikumā, LD 2 – pa vienam pierakstam gan I sējuma, gan V sējuma papildinājumos, pavisam 1. apakšnodaļā apkopoti 8 pieraksti.

1. *Dziesmas visai Latvijai kopēja manta.*

1.

Viena meita Rīgā dzied,
Otra dzied Valmierā,
Abas dzied vienu dziesmu, —
Vai tās vienas mātes meitas? 126.

2.

Viena māsa Cēsīs dzied,
Otra dzied Valmierā;
Abām balsi atskanēja
Uz tām Prūšu robežām. 22, 68, 335.

★

35790.

Dziesmas skan agri, vēlu,
Dziesmas trīc Daugasnē;
Nevar kāzu, ne kristabu
Bez dziesmām pavadīt. 358.

★

6. attēls. LTDz I nodaļas 1. apakšnodaļa.

6. attēlā vērojami LD un Tdz krājumu savietošanas principi. Te ievietotas divas LD pamatdziesmas un vienīgā Tdz pamatdziesma.

1110

Viena meita Rīgā dzied,
Otra dzied Valmierā;
Abas dzied vienu dziesmu,
Vai tās vienas mātes meitas? Z 573, 77

K≈14, Z≈15, V≈11, L≈5, N≈1

K: 1. māsa 3. vien' dziesmiņu 4. v.
m. bija 13, 1709; 1. Bārtā 2. Rucavā 3. v.

7. attēls. LTdz 1110, kopā 64 pieraksti.

1111

Viena māsa Cēsīs dzied,
Otra dzied Valmierā;
Abām balsis atskanēja
Uz tām prūšu robežām. K 1600, 5650

K≈7, Z≈5, V≈2, N≈1

K: 3. labi a. 353, 6423; 2. māsa V. 3. dziesma 527, 15735; 3. Abu dziesma 527, 17910; 2. Vidzemē 4. Manā tēvu sētiņā 1687, 389.
V: 4. Kā vienā vietiņā 17, 1981, 1; 1. meita Rīgā 3. balsi 693, 1143; 1. meita 3. Tām a. saskanēja 4. Kā vienā vietiņā 829, 392, ≈1; 4. Uz Ādažu ezeriņa 1730, 75262.
N: 1. meita 2. O. tēvu sētiņā 684, 59.

1) Vīna meita Reigā dzīd,
Ūtra dzīd Latgalē;
Obam bolsi atskanēja
Uz tīm pryušu rūbežim. L 1950, 5399

2) Viena meita Rīgā dzied,
Otra dzied Klaipēdā;
Abām balsis saskanēja
Uz tām prūšu robežām.
Tautu dēli klausījās,
Cepurītes nojēmuši. Lt 1955, 8852

8. attēls. LTdz 1111, kopā 28 pieraksti.

7. un 8. attēlā uzskatāmi redzams, kā var mainīties teksta „dzīve", lietojuma biežums apmēram 80 gadu laikā – no 1894. gada, kad iznāca LD I burtnīca, līdz 1979. gadam, kad iznāca akadēmiskā tautasdziesmu izdevuma LTdz I sējums. Jāatzīmē, ka šai gadījumā Osvaldam Līdekam bija jāizvērtē 93 pieraksti, lai izvēlētos to vienu, kas bija pietiekami savdabīgs, lai to ievietotu papildinājumu krājumā – „Tautas dziesmu" sējumā. Kā tas redzams, tad K. Barona šīs apkšnodaļas tekstos ietvertais nojēgums „visai tautai kopēja manta" ir bijis rosinošs – pirmie divi teksti vairāk kā desmitkāršojuši savu apjomu. Tomēr šīs dziesmas ir izņēmums, parasti LFK jauniegūto pierakstu skaits ir trīskāršojies.

Liels darbs tāpat bija jāveic, izvēloties dainu pamatdziesmām pievienojamos raksturīgākos variantus (versijas), kas pārstāvētu tos aptuveni 170 tūkstošus, kas paslēpti sīkvariantos (variācijās) un variantos (versijās). Strādājot ar topošo I sējumu, Edīte Hauzenberga-Šturma izteikusi vairākus rosinājumus par variantu izvēli (izsakot arī viedokli, ka varētu paturēt tikai LD pamatdziesmas), arī variantu numerāciju, sākotnēji apšaubot Strauberga un Švābes izvēlēto numerācijas modeli, kas tomēr tiek saglabāts: „.. paturēta Latvju Dainu pamatdziesmu numerācija (nr. 1-35789), bet izraudzīto raksturīgāko variantu numerācija ir cita, jo varianti ņemti arī no abu LD pielikumu (I un V sēj.) attiecīgām dziesmām." (LTDz II, 466)

— 528 —

24923.

Es ar fawu arajinu
Uſ puſiti ween dſihwoju:
Pus gultinas, pus fakſchinas
Pus baltaja paladſina. 22b un c.

3:, pus ſpilwena; 4: baltà, 73b. — 1: arejinu; 2: puſchinu; 3—4: Pus gultina, pus fagſchina, Pus klahj' linu paladſinu, 226d № 2643. — 3:, pus pehliſcha; 4: Pus rakſtita paladſina, 281b. — 2: Jſ puſites; 3:, pus weetinas; 4: baltà, 330[1]. — 2: puſeem; 3:, pus zifinu, 407b.

1. Es ar fawu lihgawinu
Uſ puſèm ween dſihwoju:
Pus gultinas, pus zifinu,
Pus baltà paladſina. 401.

2: puſites, 9. — 2: puſites; 3:, pus ſpilwena; 4: Puſe balta, 45[1]. — 2: Uſ puſites ween guleju, 80e, 95b, 309a. — 2: Pus dſihwites ween dſihwoju, 91c. — 3:, pus fagſchinas, 91g, 215a № 2587, 264c, 279[1]b, 290f, 335 № 890. — 3:, pus ſpilwena, 120[1]a. — 2: Uſ puſiti ween dſihwaju; 3:, pus paldſina; 4: Pus raibàs willainites, 185c. — 2: puſiti, 188°. — 2: puſiti; 3:, pus palaga; 4: baltàs willainites, 188°. — 2: puſèmi; 4: baltaja, 190b. — 2: Weſ puſites; 3: zifinas; 4: baltaju paladſinu, 190i № 2335. — 2: puſèmi; 3:, pus fagſchinas; 4: Puſe balta, 202a. — 3: gultina; ar turp. 5—6: Pus baltà paladſina, Pus mihkſtà ſpilwenina, 317a № 1472. — 2: Jſ puſites; 3:, pus fagſchinas, 324a. — 4: balto paladſinu, 324e. — 2: puſiti; 3:, pus fagſchinas, 360.

2. As ar sovu lìgaeviņu
Uz puisitas vîn dzîvûju:
Pus guiltiņas, pus cisiņu,
Puisa bollta palaedziņa. 85b.

3. Nunejati, zik gribat,
Man paſchami fows draudſiſch,
Es ar ſowu mihku draugu
Uſ puſiti ween dſihwej':
Pus gultina, pus fagſchina,
Pus mihkſtais ſpilweniſch. 219b.

4. Uſ puſèm, uſ puſèm
Es ar fawu lihgawinu:
Pus gultinas, pus palaga,
Pus baltàs willanites. 28d, 131[1] (M. Enihf).

1: Uſ puſiti, uſ puſiti; 3:, pus fagſchinas; 4: baltà paladſina, 24a. — 2: lihgawinu; 3: Pus weetinas, 119[1] (L. Ansberg). — 3:, pus zifinu; 4: baltà paladſina, 379.

5. Uſ puſèm, uſ puſèm,
Mana jauna lihgawina:
Pus gultinas, pus zifinu,
Pus baltà paladſina. 38e.

Ar turp. 5—6: Pus baltà paladſina, Pus raibàs willainites, 28[1]. — 1: Uſ puſiti, uſ puſiti; 3:, pus fagſchinas, 42. — 1: Uſ puſiti, uſ puſiti; 2: lihgawina; 3: Pus gultinas, pus fagſchinas; 4: paladſina, 49. — 3:, pus ſpilwena, 137e.

6. Uſ puſèm, uſ puſèm
Mehs, tauteeti, dſihwoſim:
Pus gultinas, pus zifinu,
Pus baltà paladſina. 101c, 379.

1: Uſ puſiti, uſ puſiti; 3: zifinas, 36b. — 2: dſihwojam, 77. — 2: Ar tauteeti dſihwojam; 4: balto paladſinu, 93a. — 4: balto paladſinu, 93b, 115a. — 3:, pus willanes; 4: Pus ar balta, 131[1] (A. Paleja).

7. Uſ puſites es dſihwoju
Ar tauteeti tehwa dehlu:
Pus zifinu, pus fagſchinas,
Pus baltà paladſina. 6c

1—2: Uſ puſiti ween dſihwoju Ar bahrgo tehwa dehlu; 3: Pus gultinas; 4: baltaja, 22g. — 1: ween dſihwoju; 2: Es ar fawu lihgawin'; 4: balta, 41c pag. 212 № 22. — 1: puſèm; 3: fagſchinu; 4: balto paladſinu, 75b. — 2: Ar to tautu neweikliti; 3: pus weetinas, 88c. — 2: Ar to fawu arajinu; 3:, pus palaga; 4: baltàs willainites, 109a. — 2: Ar ſtalto tehwa dehlu; 3:, pus palaga; 4: baltàs wilnanites, 344.

8. Uſ puſites, tautu dehls,
Kamehr dſihwi, dſihwoſam:
Pus weetinas, pus zifinas,
Puſi balta paladſina. 322e.

24924.

Es ardams, ezedams
Apkahrt greeſchu weleninu;
Es gultâ guledams
Apkahrt greeſchu lihgawinu.
Apkahrt greeſchu weleninu,
Selta graudus kaiſidams;
Apkahrt greeſchu lihgawinu,
Mihkus wahrdus runadams. 207r.

1. Es lauka ezedams,
Apkahrt greedu weleninu;
Es gultâ guledams,
Apkahrt greedu lihgawinu,
Apkahrt greedu lihgawinu,
Mihkus wahrdus gribedams. 207t.

24925.

Es bahlina mahſa biju,
Es bahlina kahjas ahwu;
Kahdu radu tautu meita,
Gul pee mana bahlenina. 111d.

9. attēls. LD 24923 un LD 24924 variantu (versiju) izvēle un apzīmēšana.

9. attēlā plašā dziesmu cera 56 pieraksti izvietoti 8 variantos (versijās), katram no tiem ir vairāk vai mazāk sīkvariantu (variāciju).

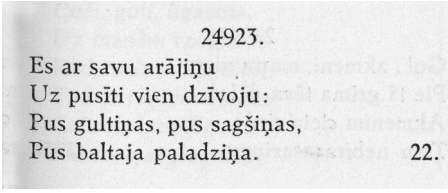
24923.
Es ar savu arājiņu
Uz pusīti vien dzīvoju:
Pus gultiņas, pus sagšiņas,
Pus baltaja paladziņa. 22.

10. attēls. LTDz 24924 variantu (versiju) izvēle un apzīmēšana.

10. attēls apliecina tās grūtības, kas krājuma sastādītājiem radās gan izvēloties, gan apzīmējot versijas, un parāda arī grūtības, kas var rasties dziesmu pētniekiem, jo LD 2. versija ir Lazdonas dziesma īpašā ortogrāfijā, kamēr LTDz versija, kas apzīmēta kā otrā, ir LD 4. versija, kas rakstu valodas formā pierakstīta Nītaurē un Apē.

Otrs izdošanas procesā svarīgs darba posms, kas pilnībā tika nodots Edītes Hauzenbergas-Šturmas pārziņā, bija ortogrāfijas problēmu risināšana. Topošā krājuma manuskriptu saņēma grāmatu apgāds „Imanta", un, sākot I sējuma sagatavošanas darbu, izdevējs secinājis, ka korektūru vēlams lasīt valodniecības speciālistam, iesaista šajā procesā Edīti Hauzenbergu-Šturmu. Darba ar I sējumu gaitā redaktore izstrādā teorētisko pamatojumu „Paskaidrojumi par Barona dziesmu pārcēlumu jaunajā pareizrakstībā", kas diemžēl nav atradis vietu jau I sējumā. Jānis Rudzītis savā 1953. gada recenzijā to īpaši izceļ: „.. ir šai izdevumā jau paveikts arī kāds tālāks darbs, kas nozīmē svarīgu ieguldījumu nākotnei. Tā ir Barona dziesmu transkripcija modernajā ortografijā, ar to precīzējot gaļumus un izlokšņu skaņas. Atbildība par to nodota Edītei Hauzenbergai-Šturmai, un nez vai visi sapratīs, cik sarežģīts un liels pienākums uzvelts viņas pleciem. Savu nojausmu par to dod E. H.-Š. paskaidrojumi otrā sējuma beigās." (Rudzītis 1977, 472) Šķiet, sākotnēji arī izdevēji nebija īsti novērtējuši šī darba nepieciešamību un apjomu, jo likās, ka, izdodot „Latvju tautas daiņas" Jāņa Endzelīna redakcijā, šīs problēmas ir atrisinātas. Taču LTD ievadā īsā rindkopā skarti tikai piedēkļu īsuma un garuma atspoguļošanas jautājumi: „Ja kāda daiņa uzrakstīta vecajā ortografijā rakstu valodas izrunā, tās tekstā pēc rakstu valodas izrunas apzīmēti piedēkļa gaļumi arī dziesmās no apgabaliem, kur piedēkļa gaļumi saīsināti; ja dziesmas tekstā bija paturētas dažas izloksnes īpatnības, tad arī patskaņu kvantitāte pielāgota izloksnes izrunai." Un no nelielās, bet ļoti sarežģītās, izloksnes atspoguļojošo dainu daļas redaktori izvairās: „Dziesmas, kas Barona krājumā iespiestas latīņu burtiem pēc augšzemnieku izlokšņu izrunas, pēc iespējas (kur vien neradās tipografiski šķēršļi) atstātas orīģināla rakstībā." (LTD I, V)

Savukārt Edītes Hauzenbergas-Šturmas paskaidrojumos minēti kādi 16 nosacījumi, kas jāievēro, ja teksti uzrakstīti vidusizloksnē vai izloksnē, kas atšķiras ar kādu vienu pazīmi – gan tās īpatnības, kas jāsaglabā, gan tās, kas jālabo. Veiksmīgi novērstas Latgales tekstu uztveri traucējošās transkripcijas zīmes: „*Latgaļu* dziesmās palatālizētie līdzskaņi apzīmēti ar apostrofu aiz burta; Barona krājuma *o* ar akcenta zīmi transkribēts kā *uo*; savienojuma *ir* reflekss atstāts kā Baronam (*er, ēr*) .."

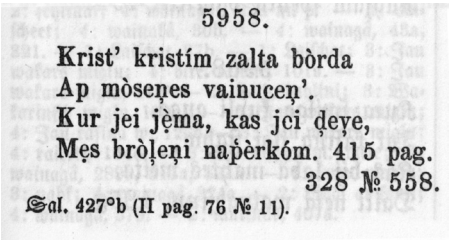
5958.
Krist' kristím zalta bòrda
Ap mòseņes vainuceņ'.
Kur jei jèma, kas jci ḑeye,
Mẹs bròḷeṇi naṕèrkóm. 415 pag.
328 № 558.
Sal. 427°b (II pag. 76 № 11).

11. attēls. LD 5958.

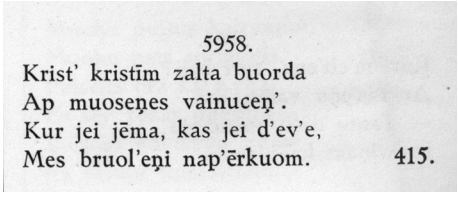
5958.
Krist' kristīm zalta buorda
Ap muoseņes vainuceņ'.
Kur jei jēma, kas jei d'ev'e,
Mes bruol'eṇi nap'ērkuom. 415.

12. attēls. LTDz 5958.

LTDz pārceltā teksta forma atvieglo satura uztveri, bet, protams, kas ir izloksnes *buorda*, ir pētniekam jānoskaidro īpaši.

Ne tik veiksmīgi risinājies augšzemnieku sēlisko izlokšņu (Zemgales sēlisko izlokšņu) pārcēlums: „*Rietumu augšzemnieku* dziesmās burts *u* ar aplīti virs tā, kas apzīmē divskani *o*, transkribēts ar *uo*, bet *o* ar akcenta zīmi (no garā *ā*) atstāts kā *o* burts un pārrakstījumā tātad neatšķiras no īsā *o* (īsā *a* refleksa) .. Sēliskā pārskaņa norakstīta tieši pēc Barona."

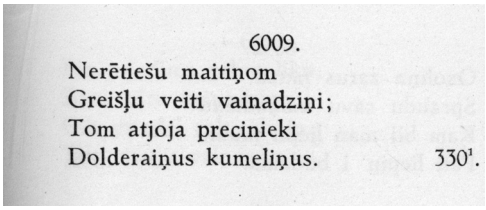
6009.
Nerētiešu maitiņom
Greišļu veiti vainadziņi;
Tom atjoja precinieki
Dolderaiņus kumeliņus. 330[1].

13. attēls. LTDz 6009.

Izmantojot LTDz 6009, garā patskaņa *ā* un īsā patskaņa *a* atveide ar to pašu simbolu *o* sarežģī teksta uztveri, var maldināt pētniekus.

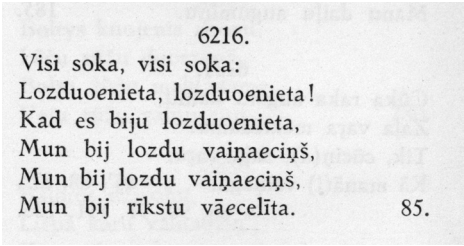
6216.
Visi soka, visi soka:
Lozduoenieta, lozduoenieta!
Kad es biju lozduoenieta,
Mun bij lozdu vaiņaeciņš,
Mun bij lozdu vaiņaeciņš,
Mun bij rīkstu vāecelīta. 85.

14. attēls. LTDz 6216.

LTDz izvēlētā Vidzemes sēlisko izlokšņu pārskaņas patskaņa grafiskā atveide slīprakstā labi piemērota tekstu ar pārskaņu izpratnei, arī izmantošanai pētnieciskā darbā.

Neraugoties uz minēto nepilnību, Hauzenbergas-Šturmas precīzie paskaidrojumi par teksta rakstības jautājumiem ir izcils ieguldījums tautasdziesmu tekstu valodas daudzveidības atspoguļošanā. Par savu darbu pie LTDz Hauzenberga-Šturma stāsta vēstulē Jānim Rudzītim: „.. darbs jau ir piņķerīgs – katru rindu salīdzinu ar Baronu [..] pārbaudīt vecās ortogrāfijas pārlikšanu jaunajā, sevišķi, kur ir izloksnes forma – prasa arī speciālas zināšanas ..” (Hauzenberga-Šturma 1991, 88) Šis sarežģītais izdevums prasīja no Edītes Hauzenbergas-Šturmas četrus intensīva darba gadus, toties sniedza iespēju latviešu diasporai vieglāk iepazīt un ērtāk izmantot pētniecībā vērā ņemamu daļu no kopējās tautasdziesmu bagātības.

Kopenhāgenā izdotās „Latviešu tautas dziesmas” trimdiniekiem vairākās paaudzēs kļuva par vienu no galvenajiem latviešu folkloras avotiem. Par publicējumu rodamas vairākas recenzijas Rietumu presē. Autoru vidū ir dzejniece Astrīde Ivaska (Ivask 1960), labs Edītes Hauzenbergas-Šturmas paziņa, igauņu folklorists Oskars Loritss (*Oskar Loorits*, Loorits 1954), angļu valodnieks un „latviešu draugs”[46] Viljams Klēsmans Metjūss (*William Kleesmann Matthews* 1957). Informācijas tehnoloģiju attīstība vēlākos gados ļāva publicējumu darīt vēl plašāk pieejamu. Tas izmantots latviešu folkloras digitalizācijas sākumposmā – Bostonas un Monreālas dainu projektos, kurus īstenoja Kristīne Konrāde, Imants Freibergs un Vaira Vīķe-Freiberga. 2005. gadā „Latviešu tautas dziesmas”, Marutas Lietiņas-Rejas (*Maruta Lietiņa Ray*) sagatavotas, XML versijā publicētas internetā, Virdžīnijas Universitātes bibliotēkas vietnē: http://latviandainas.lib.virginia.edu/?lang=lav&section=home.

5. Pedagoģiskais darbs un latviešu tautasdziesmu izpēte trimdā

Pēc Otrā pasaules kara Edīte Hauzenberga-Šturma Vācijā nodevās pasniedzējas darbam[47] – vispirms Igaunijas, Latvijas un Lietuvas bēgļu inteliģences izveidotajā Baltijas Universitatē Hamburgā un Pinebergā (1946–1949), vēlāk Bonnas Universitātē. Baltijas Universitātes mērķis bija „izraut mūsu jauno un veco akadēmisko paaudzi no bezmērķa un bezjēgas nometņu dzīves”, kā arī „sagatavot

[46] Igaunijā dzimušais angļu lingvists un slāvu literatūras pētnieks Viljams Klēsmans Metjūss (*William Kleesmann Matthews*, 1911–1958), kuru Edīte Hauzenberga-Šturma labvēlīgi sauc par „latviešu draugu” (Hauzenberga-Šturma 1991, 133), starpkaru periodā bijis angļu valodas pasniedzējs Angļu valodas institūtā Rīgā un Latvijas Universitātē.

[47] Vēstulē Veltai Rūķei-Draviņai Edīte Hauzenberga-Šturma min, ka Vācijas dzīves posma iesākumā viņa turpinājusi „Rīgā pasākto adjektīvu un verbu rādītāju Barona dainām” (RTMM 804710). Par šo aizsākto darbu trūkst tuvāku ziņu. Iespējams, Hauzenberga-Šturma bija iecerējusi paplašinātu versiju reģistram, kas Krišjāņa Ancīša sastādījumā publicēts Jāņa Endzelīna rediģēto „Latvju tautas daiņu” 12. sējumā (sk. Ancītis 1932). Latviešu folkloras krātuve jau 1926. gadā bija pieņēmusi lēmumu pakāpeniski sastādīt rādītājus visām vārdšķirām Krišjāņa Barona „Latvju dainās”, sākot ar lietu, īpašības un darbības vārdiem (Arājs 1994, [I]), taču Hauzenbergas-Šturmas darba pienākumos nebija to sastādīšana.

mūsu jaunatni eksistences un konkurences cīņai, tālākām studijām un produktīvam garīgam darbam" (Šturms 1959 [1949], 31). Edīte Hauzenberga-Šturma sevišķi vēlējās bēgļu vidū saglabāt un attīstīt izpratni par latviešu valodu un kultūru, un viņu apbēdināja fakts, ka interese par „nacionālajiem priekšmetiem" mazinājās.[48]

Edīte Hauzenberga-Šturma uzņēmās ievadīt Baltijas Universitātes studentus dainoloģijā – tādējādi turpinot Luda Bērziņa starpkaru periodā aizsākto pedagoģisko darbu folkloras izpētes nozarē. Profesora ieskatus latviešu tautasdziesmu metrikā un stilistikā viņa iepazinusi galvenokārt no viņa „Ievada latviešu tautas dzejā", nav bijusi viņa lekciju klausītāja Latvijas Universitātē (Hauzenberga-Šturma 1991, 43). 1947. gada augustā viņa raksta „grēksūdzes" vēstuli Ludim Bērziņam: „Man Jums, profesora kungs, ir arī kas „jābiktē". Pag. ziemas semestrī nolasīju saviem latv. valodas klausītājiem kursu par latv. tautasdziesmu valodu. Pa daļai tāpēc, lai kauču minimāli aizstātu t. dz. stilistiku, ko prof. Kārkliņš laikam nelasītu. Pēc īsa, atkārtošanai domāta ievada par metriku, runāju par lāp. patsk., pārvelkamo zilbi, elīziju, dēminutīvu, pagātni, tad par to, ko t. dz. dod tieši gramatikai — morfoloģijai un sintaksei, un tad drusku par leksikas problēmām. Vadmotīvs man visos grūtos gadījumos bija Jūsu izteiciens: dzejā nevar būt nekā tāda, kas nav valodā preformēts. Dažos jautājumos man radās arī savas domas. Tā, piem., domāju, ka dēminutīva jautājumā psīcholoģiskais moments ir stiprāk un plašāk uzsveŗams: pamaz. vārdā sauc ne tikai mazu un mīļu, bet arī sev. cienījamu un vērtīgu no vienas puses un nicināmu no otras. Pārbaudīju, piem., šai ziņā nodaļu par kungiem un par vagaŗiem, un man likās, ka bieži tur ir pamata forma, kur jēgums pieminēts objektīvi, bet pamazināmā — kur sacerētāja nostāja subjektīva, emocionāla. Tas varēja veicināt dēmin. parvēršanos par stila līdzekli."[49] Vēlākos gados sarakstē ar Jāni Rudzīti viņa norāda, ka vācu deminutīvi ir ar „bērnišķīgu un salkanu piekrāsu", kurpretī latviešu tautas dzeja neesot vis „naīva" – šai ziņā viņa neesot vienisprātis ar Ludi Bērziņu (Hauzenberga-Šturma 1991, 386; sal. Bērziņš 1959, 354–365).

Edīte Hauzenberga-Šturma apspriežas ar Ludi Bērziņu arī īpatni veidotu salikteņu jeb savilkumu jautājumā.[50] „Kā jau Jums rakstīju, man salikteņu lieta liekas SOS sauciena cienīgs jautājums: cilvēki jau vienkārši nezina, ka tam vispār ir kāda vērtība. Man agrāk bija tikai tāda instinktīva nepatika pret smagajiem un gaŗajiem savilkumiem, apzinīgi sāku slieties pret tiem tikai Jūsu „Ievada" ietekmē."[51] Kā vienu no aplamiem darinājumiem viņa min mūzikas folklorista Jēkaba Graubiņa lietoto *tautdziesma*.[52] Ludis Bērziņš gan izturējies toleranti pret šo neierasto folkloristikas termina variāciju: 1935. gadā „Latviešu literatūras vēstures" 1. sējumam viņš sagatavojis plašo piekto nodaļu kopā ar Jēkabu Graubiņu un filozofu Rihardu Rudzīti – Bērziņš pats žanra apzīmējumam lieto *tautas dziesmas*, Graubiņš – *tautdziesmas*, savukārt Rudzītis – *dainas* (Bērziņš 1935, 133–369). Lai

[48] RTMM 804710, RTMM 696752. Baltijas Universitātes Angļu valodas katedras vadītājas, rakstnieces Lūcijas Bērziņas atmiņās pausts: „Tādu studentu, kas gribēja studēt baltu filoloģiju, laikam nebija daudz, un E. Hauzenberga savus seminārus kārtoja tādā kā privātā ceļā un laikā, kad viņai bija izdevīgāk." (RTMM 811677)

[49] RTMM 696750.

[50] RTMM 696752, RTMM 696753, RTMM 696754.

[51] RTMM 696753.

[52] RTMM 696754.

arī motivācija nav skaidra, pamanāms, ka Jēkabs Graubiņš rakstos konsekventi lietojis Edītes Hauzenbergas-Šturmas neatzīto *tautdziesmas*.[53] Savilkumu problēmu latviešu valodā viņa izvērsti analizējusi Latvijas Universitātes 50. jubilejai veltītajā akadēmiskajā lekcijā 1969. gada 27. septembrī Ķelnē.[54] Pētījumam ekscerpēti folkloras un daiļliteratūras leksikas piemēri, kā arī citos latviešu valodas avotos konstatēti vārddarinājumi.[55]

1948. gadā martā Pinebergā Hauzenberga-Šturma rīkojusi Krišjāņa Barona piemiņas vakaru, atzīmējot 25 gadus kopš „Latvju dainu" sakārtotāja nāves. Ar zināmu rūgtumu viņa komentē pasākuma mazo apmeklētību bēgļu nometnes korporatīvo grupējumu savstarpējo intrigu dēļ (Hauzenberga-Šturma 1991, 23). Savukārt Latviešu preses biedrības iniciatīvu Barona 125. jubilejai 1960. gadā sagatavot angliski iepriekš publicētu rakstu izdevumu viņa uzņem skeptiski: „Godinājums un piemiņa Baronam būtu, ja padarītu pašas dainas un ar tām saistītās problēmas pieejamas, bet tikai nopietnā un zinātniskā veidā, un vai tas vienam vai divi autoriem pa spēkam? Vismaz es neredzu, ka panākumi varētu būt populārzinātniskai publicistikai uz 300 lp., steigā pavairotai. Tas nav Barona cienīgi." (Hauzenberga-Šturma 1991, 277) Pie dainu tulkošanas idejas sarakstes biedri atgriežas 1966. gadā, kad šī iecere uzvirmo trimdas latviešu filologu aprindās. Hauzenberga-Šturma neiebilst piedalīties tāda iespējamā publicējuma dziesmu atlasē, taču pauž bažas, vai tulkojums angļu valodā būtu kvalitatīvs (Hauzenberga-Šturma 1991, 390).

Edīte Hauzenberga-Šturma savā darbā izmanto latviešu folkloras publicējumus un pētījumus, kā arī lūko iegādāties trūkstošos trimdas grāmatu tirdzniecības tīklos. Gatavojoties lekcijām, viņa padziļināti studē kā jaunākos, tā senāk publicētus pētījumus latviešu folkloristikā (Hauzenberga-Šturma 1991, 106, 125, 142, 261, 343 u. c.). Pētījumos tomēr viņa vairākkārt norāda uz pienācīgas literatūras trūkumu (Hauzenberga-Šturma 1956a, 625; 1960, 53).

Bonnas Universitātē baltu valodu lektorāta ietvaros Edīte Hauzenberga-Šturma pasniegusi dainu valodas un dainu interpretācijas kursu, kuru apmeklējuši kā vācu, tā latviešu filoloģijas studenti (Hauzenberga-Šturma 1964, 3). 1963. gadā universitātē viņa iekārtojusi latviešu folklorai veltītu izstādi: „1. plauktiņā laikam būs dainas, domāju tā: atvērta Melngaiļa meldiju grāmata; Barona titullapa, ar attēlu un autogrāfu (un „Kas var zvaigznes izskaitīt" esot *so schön*,[56] ka to vajagot pielikt klāt tulkojumā); neatvērts 11. Imantas sējums, lai redz daudzumu; no LE izfotografēts Menijs ar attiec. parakstu; atvērts Herdera sējums ar latv. „fragmentiem", eventuāli žurnāls – kas nez no kurienes ir mūsu institūtā. Apakšējā plauktiņā jaunais pasaku sējums, Imantas mīklas, Šmita ticējumi, event. „Legende baltische" un maza Latvijas karte." (Hauzenberga-Šturma 1991, 345)

---

53 Šis savilkums rodams arī atsevišķu citu autoru, piem., Ernesta Brastiņa un Jēkaba Vītoliņa, preses publikācijās.

54 LU AB R E. Hauzenbergas-Šturmas f. 11., 4.

55 Uz folkloras materiāliem Edīte Hauzenberga-Šturma atsaucas arī salīdzinošos latviešu un leišu valodas pētījumos (Hauzenberga-Šturma 1956b; 1967).

56 Vācu val. 'tik skaista'.

Vācijā Edīte Hauzenberga-Šturma vairākkārt uzstājusies ar publiskiem priekšlasījumiem,[57] kuros aplūkoti ne tikai valodniecības, bet arī folkloristikas jautājumi. 1953. gada 14. augustā Anabergā lekciju vācu valodā[58] zinātniece veltījusi latviešu tautasdziesmu (*Volkslied*) jeb dainu žanra izgaismojumam. Viņa uzsvērusi, ka tautasdziesmas ir senākās cilmes dziesmas un nav jaucamas ar ziņģēm, kā arī skaidrojusi tautasdziesmu metrisko uzbūvi, galvenās poētikas īpatnības, iepazīstinājusi ar līdzšinējiem tautasdziesmu publicējumiem utt. Noslēgumā Edīte Hauzenberga-Šturma izcēlusi dziesmu lomu latviešu tautas pašapziņā: „Mēdz teikt: kur trīs latvieši ir kopā, tie dzied tautasdziesmas – pat ja viņiem citādi nav nekā kopīga. Tad viņi jūtas vispirmām kārtām latvieši. (..) Gadsimtiem ilgi tā [tautasdziesma] ir bijusi garīgā saite starp cilvēkiem, svētkos un smagā darbā, no šūpuļa līdz kapam."[59]

Edītes Hauzenbergas-Šturmas raksts „Tautasdziesmu valodas jautājumi" (Hauzenberga-Šturma 1956a) iekļauts viņas rediģēto „Latviešu tautas dziesmu" 11. sējumā, un pētījuma avots ir Kopenhāgenas sējumos iekļautās tautasdziesmas. Tādējādi autore demonstrē, ka jaunais dziesmu publicējums ir izmantojams zinātniskā pētniecībā. Rakstā skarts plašs tautasdziesmu valodas problēmu loks. Vispirms Hauzenberga-Šturma aplūko folklorā konstatējamo latviešu valodas senuma jeb tautasdziesmu „relatīvās hronoloģijas" jautājumu. Kritiskā sastatījumā rodams dažādu autoru – Bērziņa, Endzelīna, Rudzīša, Andrupa – viedokļu pārskats. Hauzenberga-Šturma mudina nejaukt estētiskas īpatnības, piem., lāpāmo vokāli, ar seniskuma pazīmēm un neiesaka „godkārīgi un par katru cenu pūlēties mūsu klasisko metriski-ritmisko shēmu atvedināt atpakaļ jo neatminamā senatnē" (Hauzenberga-Šturma 1956a, 616).

Stilistikas sadaļa rakstā lielā mērā pauž autores nobriedušos uzskatus par deminutīvu lietojumu tautasdziesmās – viņa koleģiāli papildina dainu metra un stila pētnieka Luda Bērziņa aprakstītos deminutīva izmantojuma veidus. Skarts jautājums par pagātnes laiku tautasdziesmās, arī tādas stabilas vārdkopas kā „ritma salikteņi" (asindetona konstrukcijas). Ar piesardzību autore izturas pret kvantitatīvu rādītāju iekļaušanu tautasdziesmu pētījumos: „.. statistikai nav vietas, kur apskata tādus valodas jautājumus, kam kaut kādi var būt sakars ar pantmēru. Jo ritms var tik elementārā veidā valdīt pār dziesminieku, ka ārējā valodas izteiksme (bet ne saturs!) nonāk pilnīgi ritma varā, rodoties visai brīvām vārdu formu variācijām, pat gluži neiespējamiem, gramatiski nepareiziem darinājumiem un izteiksmes paņēmieniem, kam nav nekādas objektīvas vērtības." (Hauzenberga-Šturma 1956a, 621)

Rakstā parādītas vairākas senas gramatisko formu īpatnības, kuras tautasdziesmu metriskā shēma paglābusi neskartas. Īsi raksturota tautasdziesmu sintakses specifika – lakoniskas konstrukcijas, saikļu trūkums utt. Tautasdziesmu vārdu krājumu Hauzenberga-Šturma atzīst par līdz šim vismazāk pētīto, taču daudzsološu valodas jomu. Rakstu viņa noslēdz ar pamudinājumu turpmākiem pētījumiem un retorisku jautājumu: „Arī tdz-u vārdu krājums mūs noved irrealitātē, mūs paceļ pāri ikdienai, un ne tikai ar simboliem. Tur vielas pētījumiem vēl ir gana. Vai

[57] LU AB R E. Hauzenbergas-Šturmas f. 9., 2.

[58] LU AB R E. Hauzenbergas-Šturmas f. 9., 2.a).

[59] Turpat.

mēs vispār zinām, kas ir – līgava, mūsu skaistākais vārds?" (Hauzenberga-Šturma 1956a, 625)

Atbildi uz jautājumu sniedz Edītes Hauzenbergas-Šturmas raksts „Lett. *līgava*, *ļaudava* '(künftige) junge Ehefrau > Verlobte, Braut'" (Hauzenberga-Šturma 1960), kas līdzās citiem trimdas latviešu filologu pētījumiem iekļauts valodnieka Jāņa Endzelīna 85. jubilejai veltītajā rakstu krājumā „In honorem Endzelini". Krājuma sastādītāja un redaktore ir pati Hauzenberga-Šturma, un vairākos rakstos iztirzātas folkloristikas problēmas.[60] Šis „Latvju dainu" leksikai veltītais zinātniskais apcerējums vācu valodā ir rūpīgs vārda *līgava* etimoloģijas pētījums. Analizējot plašu tautasdziesmu tekstu korpusu, autore secina, ka vārds *līgava* cēlies no augstas poētiskās vērtības darbības vārda *līguot*, un tā semantika vispirms saistāma ar *līguošanu* (nevis *līgšanu*). Autore iepazīstina arī ar substantīvu *ļaudava*, kas ir līgavas apzīmējums galvenokārt Latgalē pierakstītajās precību dziesmās, tāpat ar citiem „Latvju dainu" vārdu krājuma piemēriem.

Edītes Hauzenbergas-Šturmas interese par latviešu folkloru un folkloristiku trimdas periodā spilgti atklājas viņas ilggadējā (1946–1970) sarakstē ar literatūrkritiķi Jāni Rudzīti. Šai korespondencei piemīt vienlaikus lietišķs un privāts raksturs, un tā atklāj autores subjektīvo redzējumu – asprātīgos, nereti skarbos spriedumos vēstulēs komentēts daudzu kultūrā un zinātnē nozīmīgu personību darba stils un veikums. Tā, piem., tautasdziesmu valodas pētnieks profesors Ludis Bērziņš, ar kuru Hauzenberga-Šturma risina savilkumu problēmu un citus valodas jautājumus, raksturots: „Brīnišķīgs viņš ir. Un laikam pēdējais latviešu valodas daiļskanības sargs – ar savu nemaldīgo ritma izjūtu." (Hauzenberga-Šturma 1991, 26) Tāpat augstu novērtējumu saņēmusi Anna Bērzkalne. 1956. gadā, gatavojot piemiņas rakstu Latviešu folkloras krātuves izveidotājai, Hauzenberga-Šturma pauž: „Un taču viņai mūsu kultūras dzīvē ir daudz lielāki nopelni par dažu labu skaļi slavētu un tukšu kungu." (Hauzenberga-Šturma 1991, 141) Savukārt ar krātuves nākamo vadītāju profesoru Kārli Straubergu Edītei Hauzenbergai-Šturmai nav bijis tuvākas saiknes: „.. man laikam nekad mūžā nav bijis nevienas personīgas sarunas ar viņu – tikai fakultātē un FK krātuvē, arī pēdējā viņš vienumēr bija ļoti distancēts." (Hauzenberga-Šturma 1991, 109) Sava bijušā „šefa" pieeju publikāciju sagatavošanā, tai skaitā redakcijas darbu pie „Latviešu tautas dziesmu" sējumiem, Hauzenberga-Šturma uzlūkojusi kā pārlieku paviršu, nekārtīgu (Hauzenberga-Šturma 1991, 89; 90; 94; 136; 380–381; 387).

Cik iespējams, Edīte Hauzenberga-Šturma sekojusi līdzi filoloģijas attīstībai Latvijas PSR. Vairākkārt sarakstē ar Jāni Rudzīti viņa apspriež jaunākos Rīgā izdotos valodniecības darbus. No Zviedrijā mītošās valodnieces Veltas Rūķes-Draviņas, kas vairākkārt viesojās Padomju Savienībā, Hauzenberga-Šturma uzzina, ka Daina Zemzare no folkloristikas un etnogrāfijas pievērsusies valodniecībai (Hauzenberga-Šturma 1991, 187). 1961. gadā Edīte Hauzenberga-Šturma lasa kādreizējā Latviešu valodas krātuves kolēģa Artura Ozola monogrāfiju „Latviešu tautasdziesmu valoda" (1961): „Bonnā gan visi galvenie krievu valodn. žurnāli ir,

[60] Pētījumus dainoloģijā krājumā publicējuši Edgars Dunsdorfs („Naudas dziesmu datēšana"), Jānis Rudzītis („Asimetriskās strofas latviešu trohaju dziesmās"), Jānis Zaube („Par kvantitātes nozīmi latviešu tautasdziesmu ritmā"), savukārt Kārlis Straubergs sagatavojis pētījumu „Latviešu kultavietu vārdi".

bet es nepagūstu lasīt, un man krievu pieeja un metodes ir pasvešas. Tāpēc nav tik viegli visu sagremot. Solīds darbs. Taču kaut kā man žēl, ka dzejai pieiet tikai sistēmatiski. Neesmu vēl izlasījusi, bet viss ir tikai racionāls." (Hauzenberga-Šturma 1991, 292) Kādā 1968. gada vēstulē Hauzenberga-Šturma vaicā Jānim Rudzītim: „.. vai Jūs pazīstat H. Sūnas grāmatu „Latviešu rotaļas un rotaļdejas"? Liekas taču esam visai solīds darbs." (Hauzenberga-Šturma 1991, 416)

Sarakstē ar Arturu Ozolu emigrējusī zinātniece atklāj, ka iegūt padomju grāmatas Rietumvācijā ir visai grūti – firmas, kas tirgojas un izplata publikāciju prospektus, lielākoties orientējoties uz izdevumiem krievu valodā, un no Baltijas republikām pavisam maz kas tiekot piedāvāts. Hauzenberga-Šturma uzturējusi kontaktus ar atsevišķām personām – grāmatu piesūtītājiem no Latvijas PSR, kas nosūtījuši viņpus dzelzs priekškara pētniecei nepieciešamo literatūru. Tā, piem., Pētera Šmita sakārtotos un Latviešu folkloras krātuves izdotos „Latviešu tautas ticējumu" četrus sējumus sarūpējis vēsturnieks Teodors Zeids Rīgā, viņam arī lūgts uzmeklēt „Filologu biedrības rakstu" burtnīcas, savukārt vēsturnieks Eduards Kastiņš no Bauskas gādājis par „jaunmodes daiļliteratūru" (Hauzenberga-Šturma 1991, 226; 261). Ar iegūto literatūru, arī padomju preses izdevumiem, trimdinieki savstarpēji mainījušies (Hauzenberga-Šturma 1991, 193–194 u. c.).

Tāpat trimdas latviešu kopienas locekļi centušies darīt pieejamus nozīmīgākos starpkara perioda Latvijas publicējumus, tos atkārtoti izdodot un fotokopējot (Hauzenberga-Šturma 1991, 331; Rudzītis 1977, 471). Fundamentāls atkārtojuma publicējums folkloristikā bija Pētera Šmita „Latviešu pasaku un teiku" 15 sējumu (Rīga, 1925–1937) otrais izdevums (ASV, 1962–1970). Edīte Hauzenberga-Šturma gan neuzskatīja par lietderīgu daudzo folkloras tekstu variantu iekļaušanu jaunajā izdevumā: „Man gandrīz gribētos cerēt, ka tas būs Šmits, bet ne pilnīgs. Taču folkloristi toreiz ļoti brīnījās par Šmita izšķērdīgo rīcību, iespiežot in extenso tik daudz variantu, kas normāli zinātniskos pasaku izdevumos nemaz neesot parasts. Un ir jau tā – cik tad nu vēl nepalika Folkl. krātuvē un cik nepienāca klāt tādu pašu – ne gala, ne malas. Man jau, ekscerpējot tos sējumus vārdnīcai, aiz tīrā garā laika šis pasākums likās ļoti dīvains... Tagad trimdā atkal visu to pārspiest taču būtu vairāk kā traki." (Hauzenberga-Šturma 1991, 333)

Valodnieces Edītes Hauzenbergas-Šturmas interese par latviešu folkloru mērāma mūža garumā. Viņas profesionālā darbība folkloristikā aizsākusies 20. gadsimta 20. gados, vadot apvidvārdu un vietvārdu vākšanu Latviešu folkloras krātuvē, un turpinājusies trimdā Vācijā, kur viņa sagatavojusi publicēšanai „Latviešu tautas dziesmu" 12 sējumus, nodevusies tautasdziesmu valodas izpētei un pasniegšanai.

Saīsinājumi

LD – Barons, Krišjānis, Visendorfs, Henrijs. 1894–1915. *Latvju dainas*. I–VI. Jelgava: H.J. Drawin-Drawneeka general-komisijâ.

LFK – Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuve

LFK PG – Latviešu folkloras krātuves kolēģijas sēžu protokolu grāmatā, 19.05.1925.–12.05.1934.

LTD – Endzelīns, Jānis (red.), Klaustiņš, Roberts (sak.). 1928–1932. *Latvju tautas daiņas. Ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem*. I–XII. Rīga: Literatūra.

LTdz – *Latviešu tautasdziesmas*. 1979–2013. I–X. Rīga: Zinātne.

LTDz – Švābe, Arveds, Straubergs, Kārlis, Hauzenberga-Šturma, Edīte (red.). 1952–1956. *Latviešu tautas dziesmas*. I–XII. Kopenhāgena: Imanta.

LU AB R – Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu krājums

LVK – Latviešu valodas krātuve

LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs

RTMM – Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums

Tdz – Šmits, Pēteris (red.). 1936–1939. *Tautas dziesmas (Papildinājums Kr. Barona „Latvju Dainām")*. I–IV. Rīga: Latviešu folkloras krātuve.

Avoti

1. LFK [133] – Mildas Rolmanes folkloras vākums.
2. LFK [196] – Emmas Miķelsones folkloras vākums.
3. LFK [450] – Almas Mednes folkloras vākums.
4. LFK [714] – Edītes Hauzenbergas-Šturmas folkloras vākums (tiešsaistē: http://garamantas.lv/lv/collection/1368/Edites-Hauzenbergas-Sturmas-folkloras-vakums)
5. LFK [717] – Vilmas Grebles folkloras vākums.
6. LFK PG – Latviešu folkloras krātuves kolēģijas sēžu protokolu grāmatā, 19.05.1925.– 12.05.1934.
7. LU AB R A. Bērzkalnes f. 20. – Annai Bērzkalnei dāvināts albums ar Latviešu folkloras krātuves darbinieku ierakstiem, 15.04.1929.
8. LU AB R A. Ozola f. 6., 26.–40. – Artura Ozola sarakste ar Edīti Hauzenbergu-Šturmu, 1960–1963.
9. LU AB R E. Hauzenbergas-Šturmas f. 11., 4. – Edītes Hauzenbergas-Šturmas akadēmiskā lekcija par vārdu savilkumiem, 27.09.1969., 20 lp. rokr.
10. LU AB R E. Hauzenbergas-Šturmas f. 9., 2. – Edītes Hauzenbergas-Šturmas radošā darba materiāli: lekcijas.
11. LU AB R E. Hauzenbergas-Šturmas f. 9., 2.a) – Edītes Hauzenbergas-Šturmas lekcija par *tautas dziesmām* un *dainām*, 14.08.1953., 11 lp., mašīnr.
12. LVVA 1630 – Latvijas Republikas Izglītības ministrijas Pieminekļu valdes fonds, 1923–1940.
13. LVVA 1632 – Latvijas Republikas Izglītības ministrijas fonds, 1919–1944.
14. RTMM 696750 – Edītes Hauzenbergas-Šturmas vēstule Ludim Bērziņam, 17.08.1947.
15. RTMM 696752 – Edītes Hauzenbergas-Šturmas vēstule Ludim Bērziņam, 25.02.1948.
16. RTMM 696752 – Edītes Hauzenbergas-Šturmas vēstule Ludim Bērziņam, 25.2.1948.
17. RTMM 696753 – Edītes Hauzenbergas-Šturmas vēstule Ludim Bērziņam, 31.05.1948.
18. RTMM 696754 – Edītes Hauzenbergas-Šturmas vēstule Ludim Bērziņam, 1948.

19. RTMM 804710 – Edītes Hauzenbergas-Šturmas vēstule Veltai Rūķei-Draviņai, 10.04.1948.
20. RTMM 811677 – Lūcijas Bērziņas raksts „Atmiņas par filozofijas fakultāti Baltijas Universitātē", [1988], 11 lp., mašīnr.

Literatūra

1. Ancītis, Krišjānis (sast.). 1932. XII: Reģistrs. *Latvju tautas daiņas. Ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem*. Endzelīns, Jānis (red.), Klaustiņš, Roberts (sak.). Rīga: Literatūra.
2. Arājs, Kārlis. 1994. [Ievads.] *Krišjāņa Barona „Latvju dainu" substantīvu rādītājs*. Arājs, Kārlis, Bondars, Harijs, Kokina, Silvija (zin. red.). Rīga: LZA Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuve; LU Fizikas un matemātikas fakultātes Datorikas nodaļa. [I].
3. Barons, Krišjānis, Visendorfs, Henrijs. 1894–1915. *Latvju dainas*. I–VI. Jelgava: H. J. Drawin-Drawneeka general-komisijâ.
4. Bērziņš, Ludis (virsred.). 1935. *Latviešu literatūras vēsture*. 1. Rīga: Literatūra.
5. Bērziņš, Ludis. 1959. *Ievads latviešu tautas dzejā. Metrika un stilistika*. 2. izd. Baltu filologu kopa Čikāgā.
6. Endzelīns, Jānis (red.), Klaustiņš, Roberts (sak.). 1928–1932. *Latvju tautas daiņas. Ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem*. I–XII. Rīga: Literatūra.
7. Hauzenberg, Edīte. 1922. Prof. A. Becenbergers. *Izglītības Ministrijas Mēneš-raksts*. 12, 1323–1325.
8. Hauzenberga-Šturma, Edīte. 1934. Liezēriešu izloksne. *Filologu biedrības raksti*. XIV, 172–197.
9. Hauzenberga-Šturma, Edīte. 1956a. Tautasdziesmu valodas jautājumi. *Latviešu tautas dziesmas*. Švābe, Arveds, Straubergs, Kārlis, Hauzenberga-Šturma, Edīte (red.). XI. Kopenhāgena: Imanta, 614–625.
10. Hauzenberga-Šturma, Edīte. 1956b. Zum Anlaut von. lit. *ugnìs*, lett. *uguns* „Feuer". *Zeitschrift für Slavische Philologie*. 1, 53–57.
11. Hauzenberga-Šturma, Edīte. 1960. Lett. *līgava*, *ļaudava* '(künftige) junge Ehefrau > Verlobte, Braut'. Hauzenberga-Šturma, Edīte (Vorber.). *In honorem Endzelini*. Chicago: Čikāgas baltu filologu kopa, 52–63.
12. Hauzenberga-Šturma, Edīte. 1964. Baltu valodu lektorāts Bonnas universitātē. Tas minimālo klausītāju skaitu neprasa. *Latvija*. 26. sept., 3.
13. Hauzenberga-Šturma, Edīte. 1967. Liet. *valandà* un latv. *valuoda*. *Ceļi*. XIII. Lunda: Ramave, 24–28.
14. Hauzenberga-Šturma, Edīte. 1991. *Edītes Hauzenbergas-Šturmas vēstules Jānim Rudzītim 1946–1970*. Sproģere, Ofelija (sak.). ASV: Ramave.
15. Ivask, Astrid. 1960. A Monument to the Anonymous Genius of Latvian Folk Poetry. *Books Abroad*. 2, 126–127.
16. Krēsliņš, Jānis. 1999. Valodniece Edīte Hauzenberga-Šturma. *Jaunā Gaita*. 216, 20–24.
17. *Latviešu tautasdziesmas*. I–X. Rīga: Zinātne, 1979–2013.
18. Latviešu tautasdziesmas. *Izlase*. I–III. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1955–1957.

19. Loorits, Oskar. 1954. Latviešu tautas dziesmas / Chansons populaires lettones, redigées par A. Švābe, K. Straubergs, E. Hauzenberga-Šturma, Bd. 1, Kopenhagen 1952, XXXII + 432 S. *Zeitschrift für Slavische Philologie*. 1, 234–235.
20. Matthews, William Kleesmann. 1957. Latviešu tautas dziesmas (Latvian Folk-Songs) by A. Švābe, K. Straubergs and E. Hauzenberga-Šturma. *The Slavonic and East European Review*. 86, 223–225.
21. Melne, Elga. 2015. Dainu skapja teksti Krišjāņa Barona redakcijā. *No Dainu skapja līdz „Latvju dainām"*. Rīga: Latvijas Universitātes literatūras, folkloras un mākslas institūts, 27–40.
22. Ozols, Arturs. 1961. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
23. Rudzītis, Jānis. 1977. *Raksti: Vērtējumi un apceres par latviešu literatūru 1935–1970*. Sproģere, Ofelija (sak.). Vesterosa: Ziemeļblāzma.
24. Straubergs, Kārlis. 1952. Tautas dziesmas un to dziedāšana. *Latviešu tautas dziesmas*. I. Švābe, Arveds, Straubergs, Kārlis, Hauzenberga-Šturma, Edīte (red.). Kopenhāgena: Imanta, XXVI–XXXII.
25. Šmits, Pēteris (red.). 1936–1939. *Tautas dziesmas (Papildinājums Kr. Barona „Latvju Dainām")*. I–IV. Rīga: Latviešu folkloras krātuve.
26. Šturms, Eduards. 1959. Baltijas Universitātei. *Akadēmiskā Dzīve*. 2, 30–32.
27. Švābe, Arveds, Straubergs, Kārlis, Hauzenberga-Šturma, Edīte (red.). 1952–1956. *Latviešu tautas dziesmas*. I–XII. Kopenhāgena: Imanta. (tiešsaistē: http://latviandainas.lib.virginia.edu/?lang=lav&section=home)
28. Švābe, Arveds. 1952. Tautas dziesmas likteņi. *Latviešu tautas dziesmas*. I. Švābe, Arveds, Straubergs, Kārlis, Hauzenberga-Šturma, Edīte (red.). Kopenhāgena: Imanta, V–XXV.
29. Vīksna, Māra. 2007. Folkloras vākumi Rucavā un Sventājā. *Rucavā, tur Paurupē...* Liepāja: LiePA, 144–212.
30. Vīksna, Māra. 2014. Latviešu folkloras krātuves izveide un darbība. *Latviešu folkloristika starpkaru periodā.* Bula, Dace (red.). Rīga: Zinātne, 101–150.

Summary

Baltic philologist Edīte Hauzenberga-Šturma (1901–1983) worked both in linguistics and in the field of folkloristics. Being still a student of the University of Latvia, she started work at the Archives of Latvian Folklore where her duties from 1927 until 1936 were to organize collecting of regional words and place-names. In her folklore collection, LFK [714], there are 478 folklore units altogether recorded in Kroņvircava, Liezēre, Mēdzūla, Riga, and Auleja. Part of the material is written in a phonetic transcription.

After the World War II, Edīte Hauzenberga-Šturma lived in Germany. Her scientific experience both in linguistics and folkloristics was well-known in society, and it led her to a new stage of work life which was very noteworthy for Latvian culture. She was asked to join the editorial team of the new edition of Latvian folk songs, „Latviešu tautas dziesmas" (Copenhagen: Imanta, 1952–1956, Vol. I–XII). She was the linguistic editor of the volumes who proofread both literary and various dialectal texts of Latvian folk songs. The complicated edition required four years of intensive work, still, the published volumes were of great importance for

Latvian diaspora since they provided easier access and research opportunities to a part of riches of Latvian folk songs.

In exile, Edīte Hauzenberga-Šturma devoted herself to educational work with university students. First at the Baltic University in Hamburg and Pinneberg (1946–1949), and later at the University of Bonn, besides the Baltic languages she taught the stylistics of Latvian folk songs. She also carried out several studies on the linguistic issues of Latvian folk songs.